

Ключові слова: правовідносини, господарські правовідносини, внутрішньогосподарські правовідносини приватних вищих навчальних закладів.

Резюме

В статье исследуются вопросы сущности и значения внутреннеэкономических правоотношений частных высших учебных заведений, обосновывается авторский подход к характеристике их особенностей, предлагаются изменения действующего законодательства Украины.

Ключевые слова: правоотношения, хозяйственные правоотношения, внутреннеэкономические правоотношения частных высших учебных заведений.

Summary

The questions of essence and value of economic legal relationships of private higher educational establishments are investigated in the article, the authorial is grounded going near description of their features, the changes of current legislation of Ukraine are offered.

Key words: legal relationships, economic legal relationships, economic legal relationships of private higher educational establishments.

Отримано 30.08.2010

О. В. ХОРТЮК

Олександра Василівна Хортюк, здобувач
Київського університету права НАН України

ГЕНЕЗИС КАТЕГОРІЇ «ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ» ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Удосконалювання правового механізму забезпечення основних прав і свобод юридичної особи, до числа яких належить і право на ділову репутацію, є однією з найактуальніших проблем правознавства. Дослідження категорії «ділова репутація» юридичної особи є актуальним, оскільки чинне законодавство про охорону ділової репутації і відшкодування у зв'язку з цим моральної шкоди не можна визнати досконалим. Численність норм, розпорощених у різних законодавчих актах, не тільки не сприяє однаковому застосуванню даного інституту права, а й породжує різночitання i колізії в правозастосовчій практиці. Останнім часом в Україні дедалі частіше виникають суперечки щодо охорони ділової репутації юридичної особи, які стають предметом судового розгляду.

В Україні сьогодні спостерігається інтенсивний розвиток ділового обороту. Підприємства розвивають власний діловий потенціал, налагоджують економічні та організаційні зв'язки з національними та міжнародними організаціями, суб'ектами підприємницької діяльності. І не менш актуальною сучасною проблемою для українського суспільства є заохочення та висока оцінка соціально-значущої діяльності підприємств та охорони їх ділової репутації.

Ідея ділової репутації юридичної особи займає провідне становище в умовах демократичних перетворень, на шляху побудови правової держави, виражаючи загальну та фундаментальну закономірність сучасного громадянського суспільства щодо соціальної цінності кожного її члена.

Метою статті є всебічний аналіз існуючого стану наукового дослідження питань визначення й інтерпретації в праві поняття категорії «ділова репутація» юридичної особи, формулювання теоретичних положень і практичних висновків з урахуванням сучасних уявлень та чинного законодавства України, визначення й конкретизація в цьому аспекті дієвих правових засобів їх здійснення й реалізації.

Об'єктом наукового дослідження є відносини, пов'язані з проблемою ділової репутації юридичної особи з позицій їх цивільно-правового регулювання, а також загальної тенденції та закономірності їх розвитку.

Діловий репутації як правовій категорії надавалося великого значення ще в дореволюційній юридичній літературі. У радянський період розвитку цивілістичної думки також зверталась увага на її значення, але тільки з класових позицій у їх інтерпретації та з погляду критичного аналізу буржуазного законодавства, де цей інститут був уже достатньо розвинений.

Окрім юридичні проблеми категорії «ділова репутація» юридичної особи розроблялися і продовжують розроблятися як теоретиками права, так і цивілістами України, Росії та інших пострадянських країн і відтворюються в роботах: М. С. Александрова, А. Л. Анисимова, О. І. Антонюк, О. В. Безуха, О. Є. Богданової, В. В. Бутнєва, Є. В. Вавіліна, А. О. Власова, М. К. Галянтича, В. П. Грибанова, О. М. Ерделевського, Д. А. Керимова, С. Ф. Кечек'яна, Г. О. Коваленка, І. Ф. Коваль, Л. О. Красавчикової, В. В. Лесняка, М. С. Малейна, М. М. Малейної, М. І. Матузова, О. А. Пушкіна, З. В. Ромовської, Г. О. Свердлика, А. П. Сергєєва, О. Ф. Скакун, С. О. Сліпченка, Г. М. Стоякіна, Е. Л. Страунінга, Г. П. Тимченка, Ю. К. Толстого, Л. С. Явича, Р. О. Халфіної, Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишки тощо.

Науково-теоретичну основу дослідження складають праці вітчизняних цивілістів з проблем ділової репутації, до яких слід віднести: О. М. Жидкову, О. В. Синегубову, А. О. Церковну, І. В. Саприкіну, Д. Д. Луспеника, С. І. Шимон, В. П. Паліюка, О. В. Кохановську, Р. О. Стефанчука, С. І. Чорнооченко, Л. В. Красицьку та ін.

Дослідження вітчизняних цивілістів юридичної категорії «ділова репутація» є актуальними, тому що ця категорія є відносно новим явищем у сучасних реаліях життя суспільства. Змісту права на ділову репутацію властивий постійний розвиток, який безпосередньо відбиває рух і зміну його соціального життя. Досвід же вищезазначених дослідників складає основу кумулятивного процесу в пізнанні цих явищ правової дійсності. За характером багатьох наукових робіт можна простежити мінливість правового становища ділової репутації залежно від того чи іншого історичного забарвлення. Для цього не треба брати за основу великий проміжок часу, достатньо останнього десятиріччя, багатого на різноманітні історичні події. Однак питання щодо емпіричної підстави ідеї про ділову репутацію, зокрема щодо її історичних коренів, має важливе не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки дозволяє виявити загальну тенденцію її розвитку, механізми переходу від однієї системи цінностей до іншої, конкретні форми їх взаємодії.

Зміст, який цивілісти вкладають в поняття репутації, у її захист, повністю відповідає змістові цього поняття, закріплениму у філологічних наукових виданнях, де під «репутацією» (фр. *reputation* < лат. *reputatio* – обмірковування, роздум) розуміється «загальна думка, що склалася, про переваги або недоліки кого-чого-небудь, суспільна оцінка»¹.

Необхідно зауважити, що ряд термінів, які тлумачилися як репутація (думка), виділяли ще римські юристи. До них належали: *Existimatio* – репутація, добре ім'я громадянина; *Turpitude* – погана репутація; *infamis* який має дурну славу². Таким чином, використовувалися два види понять, одне з яких означало позитивну репутацію, інше – негативну. Крім того, застосовувалися такі терміни, як: *Honor* – честь, пошана, повага, знаки уваги; *Pides* – (віра, довір'я) власна чесність і довір'я до чужої честі, вірність даному слову; *Dignitas* – гідність, виявлення поваги, пошана². На нашу думку, вони не втратили свого значення й дотепер.

Наукові дослідження ділової репутації як правового явища перш за все передбачають визначення її генезису в тих чи інших умовах історичної епохи, а також основних етапів подальшого розвитку та зміни її правового статусу в процесі цього розвитку. Єдність історичного і логічного методів дає можливість не тільки констатувати ці обставини, але й розкрити об'єктивні закономірності їх розвитку, виявити його тенденції та передбачити перспективи змін і перетворень.

У науковій літературі існує чимало визначень юридичної категорії «ділова репутація», які є різні за своїм змістом. Зокрема, в юридичній енциклопедії за редакцією Ю. С. Шемшученка зафіксовано, що «ділова репутація – оцінка діяльності юридичної або фізичної особи – суб'єктів підприємницької діяльності, що ґрунтуються на висновках щодо ділових якостей і морального обличчя цих суб'єктів, дотримання ними вимог законодавства (законосуслухняність) і належного виконання договірних та інших зобов'язань перед діловими партнерами та споживачами»³.

Одні науковці під діловою репутацією розуміють суспільну оцінку професійних якостей особи виключно у сфері підприємницьких відносин^{4, 5}, а на думку інших, ділова репутація – це оцінка професійних якостей будь-якого учасника ділового обігу^{6, 7}. Отже, йдеться або про широке, або – про вузьке тлумачення цього поняття.

Л. О. Красавчикова вважає, що ділова репутація – це певна суспільна думка, яка склалася про професійну, виробничу, торгову, комерційну, посередницьку та будь-яку іншу, в тому числі й підприємницьку діяльність юридичної особи⁸.

Ділова репутація – це загальна думка про окрему особу, групу або колектив людей, що склалася на підставі оцінки якості продукції, роботи, вчинків, переваг і недоліків будь-якої особи, – зауважує М. Галянтич⁹, а на думку І. Дахно, «ділова репутація – це певне неозоре явище, що приносить дуже доступні для огляду економічні вигоди»¹⁰. Однак, не дивлячись на відмінності в його тлумаченнях, більшість цивілістів дотримується точки зору, що ділова репутація – це перш за все оцінка професійних якостей будь-якої особи.

Необхідно зауважити, що в юридичній літературі досить поширене відображення поняття «ділова репутація» за допомогою терміна «goodwill». Проте підходи до співвіднесення цих двох понять різноманітні.

На нашу думку, найбільш оптимальним є наукове визначення ділової репутації, запропоноване М. М. Малеїною. Не випадково саме його покладено в основу багатьох досліджень, присвячених цій тематиці як у Російській Федерації, так і в Україні. На її думку, ділова репутація – це сукупність якостей і оцінок, з якими їх носить асоціюється в очах своїх контрагентів, клієнтів, споживачів, колег по роботі, прихильників (для шоу-бізнесу), виборців (для виборних посад) та персоніфікується серед інших професіоналів у цій галузі¹¹. Аналогічне визначення підтримане в монографії Л. В. Красицької¹².

Аналіз визначень категорії «ділова репутація» свідчить про те, що об'єднувальним началом в інтерпретації цього поняття є вказівка на оцінку ділових якостей особи, а основна її принципова розбіжність полягає в колі суб'єктів – її носіїв. З урахуванням цього в цивілістиці виокремлюються два наукові підходи до поняття «ділова репутація»: вузький підхід, відповідно до якого під діловою репутацією розуміється суспільна оцінка професіональних якостей особи виключно у сфері підприємницьких відносин¹³, і широкий підхід, відповідно до якого ділова репутація – це оцінка професіональних якостей будь-якого учасника ділового обороту¹⁴.

Неоднозначність юридичних оцінок притаманна не тільки стосовно самого поняття «ділова репутація», а й питання про її співвідношення з категоріями «гідність» і «честь». Відмінність ділової репутації від гідності й честі достатньо чітко проявляється і в порівнянні генезисів їх правових статусів.

На нашу думку, застосування в словосполученні «ділова репутація» прикметника «ділова» означає те, що оцінюється не будь-яка сфера діяльності (поведінки) фізичної або юридичної особи, а та, що пов'язана з його місцем (роллю) у підприємницьких відносинах. До предмета оцінки відноситься саме спроможність суб'єкта бути надійним партнером у підприємницьких відносинах. Таким чином, діловою репутацією можуть володіти тільки особи, по-перше, що здійснюють соціально-значиму діяльність, по-друге, у сфері підприємництва.

Охорона ділової репутації здійснюється тільки в комплексі з іншими немайновими правами, між ними ставиться знак рівняння. Можна припустити, що у юридичної особи постраждала тільки ділова репутація, однак позов повинен бути спрямований саме на захист ділової репутації, хоча суб'єктний склад правовідношення на різних етапах захисту може змінюватися. Крім того, суб'єктивні немайнові права можуть належати тільки певним категоріям осіб, яким ділова репутація може не належати.

Вітчизняне законодавство не містить визначення поняття ділової репутації, оскільки воно є морально-етичною категорією й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту. Зокрема, під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин. Виключення становить надане в статті 2 Закону України від 7 грудня 2000 року № 2121-ІІІ «Про банки і банківську діяльність» поняття ділової репутації, яка визначається як сукупність підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про професійні та управлінські здібності такої особи, її порядність та відповідність її діяльності вимогам закону¹⁵. Зазначене поняття застосовується до правовідносин, на які поширюється цей Закон.

У разі поширення недостовірної інформації, що порушує особисті немайнові права юридичної особи або її структурного підрозділу, позов вправі пред'явити орган цієї юридичної особи.

У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (частина друга статті 3, стаття 45 ЦПК)¹⁶.

Оскільки характер спірних правовідносин є цивільно-правовим (незалежно від суб'єктного складу), то всі справи зазначеної категорії підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, за винятком справ про захист ділової репутації між юридичними особами та іншими суб'єктами підприємницької діяльності у сфері господарювання та іншої підприємницької діяльності, що розглядаються в порядку господарського судочинства.

При розгляді справ зазначеної категорії суди повинні мати на увазі, що юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин: по-перше, поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; по-друге, поширення інформація стосується певної юридичної особи, тобто позивача; по-третє, поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; по-четверте, поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право.

Способами захисту ділової репутації від поширення недостовірної інформації можуть бути, крім права на відповідь та спростування недостовірної інформації, також і вимоги про відшкодування збитків та моральної шкоди, заподіяної такими порушеннями юридичній особі. Зазначені вимоги розглядаються у відповідності до загальних підстав щодо відповідальності за заподіяння шкоди¹⁷.

На нашу думку, право на ділову репутацію є суб'єктивним правом, сутність якого полягає в праві кожного суб'єкта господарювання на недоторканність його ділової репутації й у можливості вимагати від всіх інших фізичних і юридичних осіб стримуватися від порушення цього права. Існування права на ділову репутацію не залежить від того, чи буде воно порушене. У момент порушення виникає лише необхідність захисту цього права, а не саме право.

Таким чином, системно-структурний підхід до вирішення питання поняття ділової репутації передбачає комплексне дослідження, яке потребує насамперед з'ясування якостей системності та структурно-функціональних залежностей самих цих явищ. Цей метод дозволить розробити визначення ділової репутації юридичної особи з урахуванням як об'єктивного, так і суб'єктивного змісту. Як і будь-який інший правовий феномен, ділова репутація є об'єктивним через закономірність її виникнення та загальні тенденції розвитку. Але, з іншого боку, вона суб'єктивна, оскільки являє собою продукт діяльності, що й свідчить про необхідність їх комплексного пізнання. Правовий статус ділової репутації як об'єкта охорони мав яскраво виражений цивільно-правовий характер у результаті її виділення як самостійної правової категорії, тому, на нашу думку, необхідне видання єдиного нормативного джерела, здатного забезпечити однакове регулювання цивільно-правових відносин, пов'язаних із застосуванням категорії «ділова репутація», щоб уникнути появи різного роду колізій. Наявність тільки в загальних рисах позначеної проблематики, насамперед свідчить про розвиток даного цивільно-правового інституту, що передбачає його самостійне теоретичне дослідження.

¹ Современный словарь иностранных слов: Ок. 20000 слов. – СПб.: Дуэт, 1994. – С. 528.

- ² Мілан Бартошек. Римське право. – М., 1989. – С. 128, 130, 151, 319.
- ³ Нагребельний В. П. Ділова репутація // Юридична енциклопедія: в 6 т./ Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.» –1998. – Т. 2: Д-Й. – 1999. – С. 211.
- ⁴ Плотников В. Деловая репутация как объект гражданско-правовой защиты // Хозяйство и право. – 1995. – № 11. – С. 95.
- ⁵ Штефан А. Честь, гідність і ділова репутація як об'єкт захисту в цивільному судочинстві // Вісник законодавства України. – 2001. – № 10. – С. 30.
- ⁶ Анисимов А. Л. Честь, достоинство, деловая репутация: гражданско-правовая защита. – М.: Юристъ, 1994. – С. 15.
- ⁷ Панкратова Н. А. Особенности производства по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации // Арбитражный и гражданский процесс. – 2001. – № 2. – С. 23.
- ⁸ Красавчикова Л. О. Компенсация морального вреда субъектам экономической деятельности в случаях причинения вреда их деловой репутации // Академический юридический Журнал. – <http://www.advocat.irk.ru/aum/4/4/1.htm>.
- ⁹ Галянтич М. Захист ділової репутації: цивільно-правові проблеми // Право України. – 2001. – № 1. – С. 98.
- ¹⁰ Дахно И. Недобросовестная конкуренция и промышленная собственность в Украине // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1996. – № 11. – С. 31.
- ¹¹ Малеина Н. М. Защита чести, достоинства и деловой репутации // Законодательство и экономика. – 1993. – № 24. – С. 18.
- ¹² Красицька Л. В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян: Монографія. – Донецьк. ДІВС МВС України, 2002. – С. 152.
- ¹³ Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 1998. – Т. 1, 2. – С. 211.
- ¹⁴ Анисимов А. Л. Честь, достоинство, деловая репутация: гражданско-правовая защита. – М.: Юристъ, 1994. – С. 15.
- ¹⁵ Закон України «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі і гідності та ділової репутації громадян і організацій» від 6 травня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 24. – С. 239.
- ¹⁶ Цивільний процесуальний кодекс України. Законодавство зі змінами та допов. станом на 15 вересня 2009 р. (відповідає офіц. тексту). – К.: Паливода А. В., 2009.
- ¹⁷ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» // Вісник Верховного суду України, 2009. – № 3. – С. 7.

Резюме

Наукове дослідження містить комплекс теоретичних і практичних питань, пов'язаних із правовою природою ділової репутації юридичної особи. У роботі здійснюється ретроспективний аналіз ідеї ділової репутації в праві, досліджуються загальні тенденції її розвитку та визначається її правовий статус як об'єкта цивільних прав.

Ключові слова: репутація, ділова репутація, юридична особа, охорона ділової репутації.

Résumé

Научное исследование содержит комплекс теоретических и практических вопросов, связанных с правовой природой деловой репутации юридического лица. В работе осуществляется ретроспективный анализ идеи деловой репутации в праве, исследуются общие тенденции ее развития, и определяется ее правовой статус как объекта гражданских прав.

Ключевые слова: репутация, деловая репутация, юридическое лицо, охрана деловой репутации.

Summary

The scientific research contains a set of theoretical and practical exercises dealing with legal nature of a legal entity's reputation. The work represents the retrospective analysis of the idea of legal reputation in law, studies general tendency of its development and defines its legal status as of an object of civil rights.

Key words: reputation, legal reputation, legal entity, protection of legal reputation.

Отримано 9.09.2010

О. М. ДУЮНОВА

Оксана Миколаївна Дуюнова, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ УГОД ПРО ПРАЦЮ

Право на працю, закріплене в Конституції України, зумовлює існування різних форм реалізації цього права, опосередковання яких забезпечується різними договорами із застосуванням праці. Усі трудові відносини

О. М. Дуюнова, 2010